

Filip Zimbardo

Zeno Franco

Banalita hrdinstva

Zeno Franco & Filip Zimbardo

Greater Good, winter 2006/2007

Okolnosti môžu takmer každého donútiť, aby sa prizeral zlu ako divák. Môžu však v človeku odhaliť aj vnútorného hrdinu. Zeno Franco a Philip Zimbardo poukazujú na to, že v bežnom živote sme schopní hrdinstva všetci.

Pred tridsiatimi piatimi rokmi jeden z nás (Philip Zimbardo) uskutočnil Stanfordský väzenský experiment. Dvadsať štyrom mladým mužom, ktorí zareagovali na inzerát v novinách, podľa ktorého sa hľadali účastníci pokusu, boli náhodne priradené úlohy „väzňov“ a „dozorcov“ v simulovanom väzení na katedre psychológie Stanfordskej univerzity. „Väzňov“ zatkli skutoční policajti v ich domovoch, vzniesli proti nim obvinenia a odviekli ich do väzenia. Všetky aspekty – od úmyselne potupných väzenských uniforiem, cez čísla ciel na dverách v laboratóriu, povinné vyzliekanie a prehľadávanie, až po odvšiva-

venie – boli navrhnuté s cieľom zreprodukovať dojem depersonalizácie pri pobyte v skutočnej väznici. Muži, ktorým prideliť úlohu dozorcov, dostali kaki uniformy, zrkadlové slnečné okuliare a obušky.

Účelom bolo štúdium psychológie v stave uväznenia, aby sa zistilo, čo sa stane, keď dobrých ľudí umiestnite do dehumanizujúcich podmienok. Avšak v priebehu niekoľkých hodín začal pokus mienený ako kontrolovaný experiment skúmajúci ľudské správanie žiť vlastným znepokojivým životom. Po vzbure väzňov v druhý deň experimentu začali dozorcovia používať čoraz ponižujúcejšie formy trestov a väzni boli čím ďalej, tým pasívnejší. Obe skupiny rýchlo prebrali správanie v súlade s úlohou, ale nie na základe určitej vnútornej predispozície či nariadení experimentátorov, no skôr následkom samotnej situácie, ktorá si od oboch skupín vyžadovala,

aby prijali novú identitu. Zaujímavé je, že dráma zachvátila dokonca aj vedcov natoľko, až stratili objektivitu, a experiment, ktorý sa vymkol spod kontroly, ukončili len po tom, keď do hry vstúpil objektívny pozorovateľ zvonku, ktorý ich upozornil na povinnosť zaobchádzať s účastníkmi ľudsky a morálne. Experiment, ktorý mal

trvať dva týždne, sa skončil náhle po šiestich dňoch.

Tým, že sme porozumeli psychológii zla, uvedomili sme si, že podobné transformácie ľudského charakteru nie sú až také zriedkavé, ako by sme radi verili. Historický výskum a behaviorálna veda preukázali „banalitu zla“ – čo znamená, že obyčajní ľudia, sa za určitých podmienok a pod sociálnym tlakom dopúšťajú činov, za iných okolností nemysliteľných. Okrem Stanfordského väzenského experimentu poukázali na všednosť zla aj pokusy, ktoré uskutočnil v šesťdesiatych rokoch Stanley Milgram na Univerzite Yale. Účastníci Milgramových experimentov mali hrať úlohu „učiteľa“, ktorý mal „žiakovi“ pri

nesprávnych odpovediach na testovacie otázky nasadiť elektrošoky. Účastníci nevedeli, že žiak spolupracuje s experimentátormi a v skutočnosti žiadne šoky nedostáva. Pri znižovaní úspešnosti žiakov učitelia dostali pokyn, aby zvýšili intenzitu šokov (ich napätie) – a to aj vtedy, keď žiaci začali kričať a prosiť, aby s tým učiteľ prestal, až napokon úplne prestali reagovať. Na nátlak experimentátorov – seriózne vyzerajúcich mužov v laboratórnych plášťoch, ktorí vyhlásili, že za následky prevezmú zodpovednosť – väčšina účastníkov neprestala s aplikáciou šokov, až kým napätie nedosiahlo hodnoty nad 300 voltov, čo sú už letálne hodnoty. Väčšina učiteľov nasadzovala šoky s maximálnou hodnotou napätia 450 voltov.

Všetci si radi myslíme, že hranica medzi dobrom a zlom je nepriepustná, že ľudia, ktorí robia príšerné veci, napríklad spáchajú vraždu, velezradu alebo únos, sú za touto hranicou zla a my ostatní by sme ju nikdy nemohli prekročiť. Avšak Stanfordský väzenský experiment a Miligramove štúdie odhalili, že táto hranica je priepustná. Niektorí ľudia sú na strane dobra iba preto, lebo ich okolnosti nikdy neprinútili, alebo nezviedli k tomu, aby túto hranicu prekročili.

Platí to nielen pre ľudí, ktorí sa dopustili mučenia a iných strašných činov, ale aj pre ľudí, ktorí páchajú oveľa bežnejší typ neprávosti – keď nepodniknú nič práve vtedy, keď je to potrebné. Či už sa pozeráme na fašistické Nemecko alebo väznicu Abú Ghrajb, mnoho ľudí videlo, čo sa deje, a nepovedalo nič. Na jednej fotografii z väznice Abú Ghrajb sa dvaja vojaci usmievajú pred pyramídou poskladanou z tiel nahých väzňov. Zo desať ďalších vojakov sa tomu pasívne prizerá. Ak

pozorujete takéto týranie a nepoviete „To je zlé! Prestaňte s tým!“, mlčky súhlasíte s tým, aby sa v tom pokračovalo. Ste súčasťou mlčiacej väčšiny, ktorá takéto činy robí prijateľnejšími.

Napríklad v Stanfordskom väzenskom experimente boli medzi tými, čo zabezpečovali chod väznice, „dobrí dozorcovia“. Dobrí dozorcovia počas smien, keď sa diali najväčšie ohavnosti, väzňom nikdy nijako neublížili, avšak ani raz za celý týždeň sa nepostavili proti ostatným dozorcovcom a nepovedali: „Čo to robíte? Dostaneme rovnaké peniaze, aj keď sa neumlátime do bezvedomia.“ Alebo: „Hej, veď sú to študenti, nie väzni.“ Žiadny z dobrých dozorcov nikdy nezasiahol, aby zastavil počínanie zlých dozorcov. Žiadny dobrý dozorca nikdy neprišiel o minútu neskôr, ani o minútu skôr neodišiel, ani sa otvorene nesťažoval. V určitom zmysle to boli teda dobrí dozorcovia, ktorí dovolili, aby sa takéto ohavnosti diali. Situácia determinovala ich nečinnosť a ich nečinnosť uľahčovala páchať zlo.

Ale keďže je zlo také fascinujúce, ako posadnutí sme sa sústredili na tých, čo konali zlo, a analyzovali sme ich. Možno kvôli tragickým udalostiam Druhej svetovej vojny sme zanedbali skúmanie odvrátenej strany banality zla: je možné aj to, že hrdinské činy sú niečím, čo môže za správnych okolností a pri vhodnom duševnom rozpoložení uskutočniť ktokoľvek? Môže existovať aj „banalita hrdinstva“?

Koncept banálneho hrdinstva naznačuje, že všetci sme potenciálnymi hrdinami a čakáme na okamih, keď budeme môcť konať hrdinsky. Rozhodnutie konať hrdinsky je voľbou, ku ktorej sú v určitom okamihu povolani mnohí z nás. Na

základe predpokladu, že hrdinstvo je univerzálnym atribútom ľudskej povahy, a nie zriedkavou črtou malého počtu „vyvolených“, sa hrdinstvo stáva niečím, čo je v rámci možností každého človeka, čo môže mnohých z nás inšpirovať k tomu, aby sme toto poslanie naplnili.

Dokonca aj ľudia, ktorí rozhodne nevedli príkladný život, môžu v určitom momente konať hrdinsky. Napríklad počas hurikánu Katrina mladý muž menom Jabar Gibson, ktorý sa v minulosti dopustil trestných činov a bol aj zatknutý, urobil niečo, čo mnohí ľudia v Louisiane považovali za hrdinské: zmocnil sa autobusu, naložil doň obyvateľov zo svojej chudobnej štvrte v New Orleans a bezpečne ich odviezol do Houstonu. Gibsonov „odpadlícky autobus“ dorazil do Houstonu ešte pred tým, ako vláda povolila evakuáciu.

Idea všedného hrdinstva odhaľuje, že predstava „vyvolených hrdinov“ je mýtom, klamlivou predstavou, ktorá podporuje dva základné ľudské sklony. Prvým sklonom je pripisovať veľmi zriedkavé osobnostné charakteristiky ľuďom, ktorí sa venujú niečomu výnimočnému – ide o tendenciu vnímať ich ako nadľudí, ktorých takmer nemožno porovnávať s nami ostatnými. Druhou tendenciou je pasca nečinnosti – známa aj ako „efekt diváka“. Výskum ukázal, že efekt diváka podnecuje najmä rozptýlenie zodpovednosti: ľudia, ktorí sú svedkami výnimočnej situácie, predpokladajú, že pomoc poskytne niekto druhý. Podobne ako „dobrí dozorcovia“ upadáme do pasce nečinnosti, lebo predpokladáme, že konať hrdinsky je povinnosťou niekoho iného.

Pri hľadaní alternatívy k tejto nečinnosti a spoluúčasti na zle sme skúmali banalitu

hrdinstva. Úvodný výskum nám umožnil preskúmať jednotlivé prípady ľudí, ktorí vykonali skutočný hrdinský čin – od jednotlivcov s medzinárodným renomé až po tých, ktorých mená sa nikdy nedostali ani len do titulok miestnych novín. Priviedlo nás to ku kritickejšej úvahe o definícii hrdinstva a k zohľadneniu situačných a osobnostných charakteristík, ktoré podnecujú alebo uľahčujú hrdinské správanie.

Hrdinstvo je pojem rovnako starý ako ľudstvo samo a niektoré z jeho drobných nuansí sa v popkultúre strácajú alebo pretvárajú. Byť hrdinom neznamená len byť popikonom alebo populárnym športovcom. Myslíme si, že treba zrevidovať historické významy tohto slova a oživiť ho v moderných podmienkach. Zameralím na tento ušľachtilý symbol ľudského správania možno pestovať „hrdinskú imagináciu“ alebo rozvoj osobného hrdinského ideálu. Tento hrdinský ideál môže pomôcť pri usmerňovaní ľudského správania v problematických obdobiach alebo v časoch morálnej neistoty.

Čo je hrdinstvo?

Frank De Martini bol architekt, ktorý si sám zrekonštruoval honosný dom v Brooklyne. Venoval sa veteránom, motocyklom, jachtingu a svojej manželke Nicole a dvom deťom.

Po tom, ako unesené lietadlá 11. septembra 2001 narazili do Svetového obchodného centra, De Martini, manažér výstavby inštitúcie Port Authority pre WTC, starostlivo prehľadával horné poschodia Severnej veže, aby pomohol uväzneným obetiam útoku. K De Martinimu sa

pridali traja kolegovia: Pablo Ortiz, Carlos DaCosta a Pete Negron. Jim Dwyer a Kevin Flynn vo svojej knihe 102 minút: Neznámy príbeh boja o prežitie v dvojčickách (*102 Minutes: The Untold Story of the Fight to Survive Inside the Twin Towers*) zrekonštruovali trasu pohybu De Martiniho a jeho kolegov. Dôkazy naznačujú, že štyria muži dokázali zachrániť 70 životov. Riešili jeden problém za druhým a používali pritom len páčidlá a baterky, ktoré boli jedinými dostupnými nástrojmi. Existujú náznaky, že De Martini bol čoraz väčšmi znepokojený narušenou statikou budovy, ale napriek tomu s kolegami pokračoval v záchrane ostatných namiesto toho, aby budovu opustili, pokiaľ sa dalo. Všetci štyria muži zahynuli, keď sa budova zrútila.

Týchto mužov dovedy nikto nepoznal ako hrdinov „nadživotnej veľkosti“, avšak väčšina z nás by ich konanie z 11. septembra označila za hrdinské. Ale čo je vlastne hrdinstvo?

Hrdinstvo sa líši od altruizmu. Kým altruizmus zdôrazňuje obetavé činy na pomoc iným, hrdinstvo znamená potenciál hlbšej osobnej obety. Jadro hrdinstva sa odvíja od oddanosti jedinca šľachetnému účelu a jeho ochoty prijať dôsledky boja zaň.

V histórii sa hrdinstvo najužšie spájalo s vojenskou službou, no podrobné preskúmanie si zaslúži aj sociálne hrdinstvo. Zatiaľ čo Achilles sa považuje za archetyp vojnového hrdinu, Sokratova ochota zomrieť za svoje presvedčenie bola taktiež hrdinským činom. Hrdinstvo v službách vznešenej idey zvyčajne nie je také dramatické ako hrdinstvo, ktoré zahŕňa bezprostredné fyzické ohrozenie. Sociálne

hrdinstvo je napriek tomu riskantné samo osebe – často zahŕňa stratu finančnej stability, zníženie sociálneho statusu, stratu kredibility, zatknutie, mučenie, ohrozenie rodinných príslušníkov a v niektorých prípadoch aj smrť.

Tieto rozdielne spôsoby angažovanosti vo vzťahu k hrdinskému ideálu naznačujú hlbšiu, komplikovanejšiu definíciu hrdinstva. Na základe vlastnej analýzy mnohých činov, ktoré pokladáme za hrdinské, sme presvedčení, že hrdinstvo sa skladá najmenej zo štyroch samostatných veličín.

Po prvé, hrdinstvo zahŕňa určitý druh úsilia – od úsilia o zachovanie života (úsilie Franka De Martiniho v Svetovom obchodnom centre) až po uchovanie ideálu (snaha Martina Luthera Kinga o dosiahnutie rovnoprávnosti Afroameričanov).

Po druhé, hrdinstvo musí mať určitú formu skutočnej alebo predpokladanej obety či nebezpečenstva, buď v podobe fyzického ohrozenia alebo vážnej sociálnej obete. Fyzické nebezpečenstvo, ktorému čelia požiarnici pri plnení svojich povinností, má nepochybne hrdinský charakter. Sociálne obety sú subtilnejšie. Napríklad Tom Cahill, výskumník na Kalifornskej univerzite Davis, v roku 2002 riskoval svoju vedeckú dôveryhodnosť tým, že zvolal tlačovú konferenciu, kde otvorene napadol závery EPA (Úradu pre ochranu životného prostredia), podľa ktorých bol vzduch v blízkosti Ground Zero po septembrových útokoch z hľadiska inhalácie bezpečný. Jeho odhodlanie informovať verejnosť kritizovala vláda a niekoľkí kolegovia vedci. „Udavači“ ako Cahill sú z kruhov vlády aj biznisu často ostrakizovaní, čelia fyzickým hrozbám a strate mestnania.

Po tretie, hrdinský čin môže byť buď pasívny, alebo aktívny. Hrdinstvo si často spájame s odvážnymi činmi, s niečím, čo možno zreteľne pozorovať. Avšak niektoré podoby hrdinstva zahŕňajú pasívny odpor alebo neochotu nechať so sebou manipulovať. Spomeňme si na počin dôstojníka z čias Americkej vojny za nezávislosť Nathana Hala, než ho britská armáda popravila. V tom okamihu nebolo treba konať, iba sa rozhodnúť, ako sa odovzdať smrti – udatne, alebo so strachom. Slová, ktoré predniesol na prahu smrti (prevzal ich z hry Josepha Addisona Cato): „Je mi ľúto, že za svoju krajinu môžem položiť iba jeden život“ – predstavujú aj po vyše dvoch storočiach symbol sily.

A konečne, hrdinstvo môže byť náhlym, jednorazovým činom, alebo niečím, čo pretrváva dlhšie obdobie. Čiže hrdinstvo môže byť takmer okamžitou reakciou na určitú situáciu, ako keď Dale Sayler, podľa vlastných slov „priemerný chlapík“, vytiahol z auta tesne pred kolíziou s prichádzajúcim vlakom vodiča v bezvedomí. Alebo môže byť dobre premyslenou sériou činov, ktoré sa uskutočňujú v priebehu dní, mesiacov alebo celého života. Napríklad v roku 1940 japonský konzulárny úradník v Litve Čiune Sugihara podpísal vyše 2000 víz pre židov, ktorí sa snažili uniknúť pred nacistickou inváziou, a to aj napriek priamym nariadeniam vlády, ktoré to zakazovali. Každé ráno, keď Sugihara vstal a znova sa rozhodol pomôcť, pri každom podpise víza konal hrdinsky a zvyšoval pravdepodobnosť extrémnych dôsledkov pre seba i svoju rodinu. Na konci vojny ho z japonskej štátnej služby jednoducho vyhodili.

Andrej Bán: Pakistan

Čo robí hrdinu?

Snaha katalogizovať a kategorizovať hrdinské činy nás viedla k preskúmaniu faktorov, ktoré sa pred „vytvorením“ hrdinu spoja. Treba zdôrazniť, že ide o úvodnú, prieskumnú prácu. V najlepšom prípade nám umožňuje načrtnúť niekoľko dohadov, ktoré oprávňujú ďalší výskum.

Z predchádzajúceho výskumu sa nám podarilo zistiť, ako môžu určité situácie vyvolávať efekt diváka, o ktorom sme sa zmienili v predchádzajúcej časti. Avšak rovnako, ako môžu okolnosti vytvárať divákov, môžu svojou obrovskou silou od-

haliť hrdinskú podstatu v ľuďoch, čo by sa za hrdinov nikdy nepovažovali. Prvou reakciou mnohých ľudí, označovaných za hrdinov, je vskutku popretie vlastnej jedinečnosti vyhláseniami typu: „Nie som hrdina, hoci kto by sa v rovnakej situácii zachoval rovnako,“ alebo „Urobil som len to, čo bolo treba“. Bezprostredné situácie, v ktorých ide o život, napríklad keď ľudia uviaznu v horiacom dome alebo vo vraku auta, sú jasnými príkladmi situácií, ktoré ľudí burcujú k hrdinským činom. Avšak iné situácie – napríklad keď je človek svedkom diskriminácie, korupcie v podniku, nezákonného počínania vlády alebo

zverstiev armády – nielenže vyplávajú na povrch to najhoršie v ľuďoch; niekedy odhalia to najlepšie. Domnievame sa, že tieto situácie vedú k vzniku etického testu s „presne stanovenou hranicou“, ktorý určitých jedincov podnieti k tomu, aby sa pokúsili zastaviť páchané zlo. Je však otázne, prečo niektorí ľudia túto hranicu dokážu rozpoznať a niektorí ju nevnímajú. Prečo niektorí ľudia prevezmú zodpovednosť za situáciu, zatiaľ čo iní podľahnú efektu diváka?

Rovnako ako pri Stanfordskom väzenskom experimente a Miligramových štúdiách interaguje situácia s osobnostnými charakteristikami jednotlivých osôb nachádzajúcim sa v tejto situácii jedinečným spôsobom. Naďalej nevieme presne, ako sa osobnostné charakteristiky kombinujú so situáciou tak, aby viedli k hrdinským činom. Máme však k dispozícii niekoľko predbežných predstáv. Prípady Sugiharovej intervencie v prospech židov je mimoriadne poučný.

Záznamy zo Sugiharovho života nám ukazujú, že jeho úsilie o záchranu židov-

ských utečencov bolo dramatickým finále dlhého zoznamu menších počinov, pričom pri každom z nich prejavil ochotu príležitostne sa vzoprieť prísny sociálnym obmedzeniam japonskej spoločnosti v prvej polovici 20. storočia. Sugihara napríklad nenasledoval pokyny svojho otca, aby sa stal lekárom. Namiesto toho študoval jazyky a vstúpil do štátnej služby. Jeho prvá manželka nebola Japonka a v tridsiatych rokoch Sugihara odstúpil z prestížneho postu v štátnej službe na protest proti zaobchádzaniu japonskej armády s čínskymi obyvateľmi počas okupácie Mandžuska. Tieto udalosti naznačujú, že Sugihara už predtým disponoval vnútornou silou a sebadôverou potrebnými na to, aby sa v neistých situáciách nechal viesť vlastným morálnym kompasom. Môžeme špekulovať o tom, že Sugihara bol väčšmi odhodlaný presadzovať svoje individuálne predstavy ako ľudia v jeho okolí, ktorí uprednostnili „plávanie s prúdom“.

Sugiharu taktiež viazali dva rozličné kódexy: bol predstaviteľom japonskej vlády a zložil prísahu, no zároveň bol vychovávaný vo vidieckej samurajskej rodine. Mal uposlúchnuť nariadenie svojej vlády, aby židom nepomáhal (a tým vyhovieť odvekým zásadám jeho kultúry, podľa ktorých vzoprenie sa autorite znamená hanbu pre rodinu)? Alebo mal postupovať podľa vštepanej samurajskej múdrosti: „Dokonca ani lovec nedokáže zabiť vtáka, ktorý uňho hľadá útočisko?“ Keď japonská vláda opakovane zamietala jeho žiadosti o povolenie pomáhať utečencom, Sugihara pravdepodobne zistil, že tieto dva kódexy správania si protirečia, a následne čelil jednoznačnému etickému testu.

Koncept banálneho hrdinstva naznačuje, že všetci sme potenciálnymi hrdinami a čakáme na okamih, keď budeme môcť konať hrdinsky.

Je zaujímavé, že Sugihara nekonal impulzívne, ani spontánne, ale starostlivo zvažil rozhodnutie so svojou ženou a rodinou. V situáciách, ktoré podnecujú sociálne hrdinstvo, môže problém vyvolávať morálne „dráždenie“, ktoré človek nedokáže ignorovať – ide o typ pozitívnej kontemplácie, pri ktorej neodbytné na niečo myslíme, pretože sa to nezhoduje s naším presvedčením.

Napriek tomu stále zostáva otvorená otázka: „Čo podnecuje ľudí k tomu, aby konali?“ Mnohí v podobnom rozpolžení vnímajú etické problémy spojené so situáciou a sú hlboko rozrušení, no rozhodnú sa jednoducho si to nevšimáť. Čím sa vyznačuje konečný krok pred samotným hrdinským činom? Sú tí, ktorí konajú, statočnejší? Alebo majú len jednoducho menší odpor k znášaniu rizika?

Na tieto rozhodujúce otázky nepoznáme odpoveď, zatiaľ ich sociológia nerozlúštila. Domnievame sa však, že významným faktorom, ktorý môže podnecovať k hrdinskému konaniu, je stimulácia hrdinskej imaginácie – schopnosť predstaviť si, ako čelíme fyzicky alebo sociálne nebezpečným situáciám, bojujeme s hypotetickými problémami, ktoré tieto situácie so sebou prinášajú, a zvažujeme činy a ich následky. Ak si človek tieto otázky rozanalyzuje vopred, je väčšmi pripravený konať v okamihu, ktorý si vyžaduje hrdinské konanie. Posilňovanie hrdinskej imaginácie môže u ľudí rozšíriť vedomie o etických testoch v zložitých situáciách a jedincovi zároveň umožňuje uvážiť, akú cenu treba za hrdinstvo zaplatiť, a zmieriť sa s ňou. Vnímanie seba samého ako človeka, ktorý má odvahu konať hrdinsky, môže byť prvým krokom k takým činom.

Ako podnecovať hrdinskú imagináciu

Za posledné storočie sme boli svedkami istej degradácie pojmu „hrdina“. Kedysi bol vyhradený iba pre tých, ktorí s veľkým osobným rizikom podnikli veľké veci. Postupne, ako sa boj mechanizoval, najmä počas Druhej svetovej vojny a po nej, sa pôvodné ideály vojenského hrdinstva čoraz väčšmi vzdávali. A pomaly slablo aj naše vnímanie sociálneho hrdinstva. Za „hrdinov“ považujeme vynálezcov, atlétov, hercov, politikov a vedcov. Títo ľudia sú nepochybne vzormi, pretože stelesňujú dôležité kvality, ktoré by sme všetci radi videli u svojich detí – zvedavosť, vytrvalosť, fyzická sila, samaritánstvo – avšak tieto kvality nie sú prejavom odvahy, ani udatnosti. Zmenšovaním ideálu hrdinstva sa naša spoločnosť dopúšťa dvoch omylov. Po prvé, neprpisujeme dostatočnú dôležitosť prínosu skutočných hrdinov, či už ide o význačné osobnosti ako Abraham Lincoln alebo hrdinu zo susedstva. Po druhé, vyhýbame sa konfrontácii s pôvodnými, náročnejšími podobami tohto ideálu. Nemusíme reagovať na výzvu, či by sme takýto test zvládli, keby sme museli čeliť situácii, ktorá si vyžaduje odvahu. U predchádzajúcich generácií vyvolávali slová ako statočnosť, udatnosť, chrabrosť a odvaha duševné pohnutie. Deti čítali o hrdinských činoch veľkých bojovníkov a cestovateľov a nadchýnali sa predstavou, že pôjdu v ich stopách. Trávime však prí málo času premýšľaním o hlbšom významu týchto slov, ktorý kedysi mali, a neuvažujeme o tom, ako môžeme prejavíť statočnosť v sociálnej sfére, v ktorej väčšina

z nás určite raz dostane príležitosť konať hrdinsky. Keďže naša spoločnosť hrdinstvo degraduje, nedokážeme pestovať hrdinskú imagináciu.

Existuje niekoľko konkrétnych krokov, ktorými možno podporiť hrdinskú imagináciu. Začať možno tým, že starostlivo, pozorne a kriticky vyhodnotíme každú situáciu, v ktorej sa ocitneme, a zameriame sa na to, aby sme vo výnimočnej situácii, kde sa vyžaduje náš zásah, nekonali príliš nedbanlivo. Mali by sme sa pokúšať rozvíjať svoj „detektor diskontinuity“ – povedomia o záležitostiach, ktoré nesedia a v určitom stave nedávajú zmysel. To znamená, že by sme mali klásť otázky, aby sme získali informácie potrebné na podniknutie zodpovedného činu.

Po druhé, neobávajme sa medziľudských konfliktov a rozvíjajme osobnú odvalu držať sa princípov, ktoré vyznávame. Komplikované interakcie by sme vskutku nemali vnímať ako konflikty, ale skôr ako pokusy podnieť iných, aby sa držali svojich vlastných princípov a ideológií.

Po tretie, uvažujme v dlhšom časovom horizonte, nielen v danom okamihu. Mali by sme sa angažovať v aktuálnej situácii, ale taktiež by sme mali venovať časť svojho analytického úsilia predstavám o alternatívnych budúcich scenároch, ktoré môžu nastať podľa rozličných aktuálnych činov alebo neúspešných pokusov o činy. Okrem toho by sme mali časť svojej mentálnej aktivity zamerať na minulosť, keďže tá nám pomôže rozpomenúť sa na hodnoty a doktríny, ktoré nám boli vstúpené dávno predtým a môžu nám pomôcť konať v momentálnej situácii.

Po štvrté, musíme odolávať nutkaniu racionalizovať nečinnosť a vymýšľať si vý-

hovorky, ktoré ospravedlňujú zlé skutky ako prijateľné prostriedky na ceste k údajne spravodlivým cieľom.

A konečne, musíme sa vyrovnáť s prípadnými negatívnymi dôsledkami niektorých foriem hrdinstva, napríklad s ostrakizovaním v spoločnosti. Ak je naša cesta spravodlivá, musíme veriť, že ostatní nakoniec uznajú význam nášho hrdinského konania.

**Kým altruizmus zdôrazňuje
obetavé činy na pomoc iným,
hrdinstvo znamená potenciál
hlbšej osobnej obety.**

Okrem týchto základných krokov by naša spoločnosť mala preskúmať metódy podnecovania hrdinskej imaginácie u všetkých svojich občanov, predovšetkým u mládeže. Starí Gréci a Anglosasi si svojich hrdinov uctili v epických básňach, ako je napríklad *Iliada* alebo *Beowulf*. Tieto príbehy možno vnímať ako zastarané, no hodnota ich ponaučení pretrváva.

Hlavná postava týchto príbehov často stretáva mýtickú postavu, ktorá sa hrdinu pokúša zvieŕť z jeho cesty. Aj my musíme v živote odolávať zvodom zla a pripustiť, že pravdepodobne sa bežne vyskytnú – napríklad v podobe nemorálneho priateľa alebo spolupracovníka. Ak podstúpime sériu menších testov svojho charakteru,

môžeme pestovať osobný návyk k hrdinskému počínaniu.

Epické básne často rozprávajú o hrdinovi, ktorý navštívi podsvetie. Toto metaforické stretnutie so smrťou zobrazuje prijatie a prekonanie vlastnej smrteľnosti. Niektoré podoby hrdinstva znamenajú dodnes zaplatenie najvyššej ceny. Môžeme to však chápať ako odhodlanie hrdinu prijať všetky dôsledky hrdinského činu, či sú obeť fyzické, alebo sociálne.

A konečne, od starých bojových Achilových príbehov až po pôsobivú Sugiharovu dobrotu voči židovským utečencom počas Druhej svetovej vojny kódex správania slúžil ako rámec, z ktorého sa odvíjalo hrdinské konanie. V tomto kódexe postupuje hrdina podľa súboru pravidiel, ktorý slúži ako pripomenka – niekedy

Lenže ako nadviažeme my a naše deti v digitálnom svete na niekdajšie ústne tradície? Hollywood niektoré z týchto úloh splnil. Nedávna filmová verzia Tolkienovho diela Pán prsteňov nám priniesla klasický príbeh vychádzajúci z epickej tradície. Koľkí z nás sa však zastavili a pohovorili si s deťmi o hlbšom význame tejto rozprávky? Videohry sa stávajú čoraz domyselnejšie. Dá sa moc tejto formy zábavy využiť na poučenie detí o pascách nasledovania mentality stáda? Môžu tieto hry pomôcť deťom pri vytváraní vlastného vnútorného kompasu v morálne nejednoznačných situáciách? Alebo im vari pomôžu pri premýšľaní o vlastnej schopnosti konať hrdinsky? Ako možno dosiahnuť, aby v čase, keď vstupujeme do digitálnej éry, zostali pre medziludské vzťahy platné fundamentálne učenia kódexu cti?

Ak stratíme schopnosť predstaviť si samých seba ako hrdinov a pochopiť význam skutočného hrdinstva, bude naša spoločnosť chudobnejšia. Ak však dokážeme nadviazať spojenie so starobylými ideálmi a oživiť ich, dokážeme nadviazať aj spojenie s hrdinom v nás. Toto životne dôležité, vnútorné prepojenie medzi moderným a mýtickým svetom môže u obyčajného človeka pri-

praviť pôdou na to, aby sa stal banálnym hrdinom.

z anglického originálu preložila Jarmila Mikušová

Čím sa vyznačuje konečný krok pred samotným hrdinským činom? Sú tí, ktorí konajú, statočnejší? Alebo majú len jednoducho menší odpor k znášaniu rizika?

práve vtedy, keď by radšej zabudol, že niečo nie je správne a že sa to musí pokúsiť napraviť. Zdá sa, že v súčasnosti čoraz menej dodržiavame učenia, ktoré slúžia ako lakmusový test dobra a zla.